

Etnologen som de ohördas advokat¹

MARIANNE LILIEQUIST är professor i etnologi vid institutionen för kultur och medier vid Umeå universitet. Hon är för närvarande verksam i ett projekt som handlar om det politiska våldets logik. Den nyligen utkomna antologin Gatans politik. Göteborgsdemonstrationerna juni 2001 ur mediernas, polisernas och demonstranternas perspektiv anknyter till detta tema.

Vid tjugotvåtiden den 16 juni 2001, när EU-toppmötet i Göteborg just hade avslutats, stormade den nationella insatsstyrkan Schillerska gymnasiet där sjuttioåtta tillresta demonstranter vistades. Polisens motivering var att man fått tips om att tre beväpnade tyska terrorister befann sig på skolan. De boende kördes ut ur skolan och tvingades ligga på den regnvåta skolgården i ungefär en timmes tid. De har senare berättat att de utsattes för polisbrutalitet – sparkar, knuffar och slag samt rasistiska och sexistiska tillmälen – och trettiofyra av dem anmälde polisen för övergrepp. Man har haft svårt att klarlägga vem som var ansvarig för tillslaget efter att utrymningen av skolan hade skett. Ingen av de personer som vistades på skolan var i något skede misstänkt för brott.

I en artikel i *Dagens Nyheter* den 14 mars 2002 framgick att den anmälan om polisövergrepp som aktivisterna hade inlämnat inte skulle komma att föranleda någon utredning. Biträdande överåklagare Agneta Blidberg uppgav vid förundersökningen att hon inte fann någon anledning att åtala polisen för brutalitet och att ungdomarnas uppgifter om rasistiska och sexistiska tillmälen inte heller har de kunnat styrkas: – ”Ingen av de polismän som förhörts i min utredning har uppfattat något sådant”, sade Blidberg. Hon menade att det enda som möjligen skulle komma att leda till åtal var att demonstranterna tvingades ligga under ungefär en timmes tid på skolgården efter att polisuppgiften egentligen var utförd och det är detta som rättsgångarna sedan kom att handla om.

Trettiofyra demonstranternas uppgifter om polisbrutalitet – sparkar, knuffar och slag – samt rasistiska och sexistiska tillmälen ogiltigförklarades alltså och gick inte till rättegång, av den anledningen att ingen av de inblandade poliserna tillstyrkte uppgifterna. Detta innebär att de anklagade poliserna endast kan befinnas vara skyldiga om de

*Motstånd utövas! Feministblocket vid demonstrationen den 16 juni 2001 i Göteborg.
Foto: Anna Burén.*

själva erkänner sig skyldiga eller om deras kollegor vittnar. Med kunskap om den starka kollegiala stämning som, inte minst i samband med Göteborgshändelserna, har visat sig vara förhärskande inom polis-kåren inser man det omöjliga i att få till stånd en förutsättningslös behandling av anmälningar om polisövergrepp mot politiska aktivister. Det är polisens version av händelserna som av rättssystemet definieras som sanning och som via de stora massmedierna sprids till allmänheten och det är den sanningen som sedan kommer att dominera det offentliga samtalet och ligga till grund för politiska beslut om här-

dare tag mot proteströrelser både vad gäller åsiktsregistrering och utökad våldsanvändning vid demonstrationer.

Detta exempel är hämtat från mitt nya projekt kring det politiska våldets logik. Studien bygger på erfarenhetsberättelser från de ogiltigförklarades sida (se även Liliequist 2002). Syftet är att analysera narrativer om våld och konfrontationer mellan polis och demonstranter utifrån aktivisternas perspektiv, att låta de ohördas röster komma till tals (jfr Feldman 1991).

Trakasserierna mot demonstranterna betraktas här inte som enskilda olyckshän-

delser utförda av enstaka "rötägg" inom polisen, utan som politiskt våld, som en ritualiserad maktdemonstration, ett dramatiskt uppvisande av makt och underkastelse, där de utsatta kan välja att antingen underkasta sig eller svara med någon form av protestyttring. Aktivisterna, å andra sidan, ses inte bara som objekt som blir utsatta för hantering, utan som aktiva subjekt som i varje läge i alla fall kan välja att antingen förhålla sig passiv eller göra någon form av motstånd. Motståndet kan vara fredligt eller våldsam, tydligt eller knappt skönjbart.

Makt och motstånd utgör ett bärande tema för min forskning. Jag har utnyttjat etnologernas privilegium att flytta mellan de mest skilda ämnesområden, använda mig av olika typer av källmaterial samt pendla mellan historiskt perspektiv och nutidsstudier. Men vare sig det har rört sig om nybyggarnas tuktan av barnen och husböndernas utnyttjande av fattigfolkets barn på 1800-talet, exiliranernas maktlöshet inför svenskarnas bild av den muslimske invandraren, frågan om populärkulturens två sidor – den förtryckande, reaktionära och den potentiellt frigörande, inspirerande – eller utformningen av alternativa livsformer inom djurrätts- och vänsterrörelsen, så har det hela tiden handlat om hur makt skapas och vidmakthålles, men också hur motståndsfickor uppstår.

MAKTENS KONKRETA MATERIALITET

Det är den konkreta utformningen av maktens mekanismer som intresserar mig, förtryckarmekanismernas exakta utseende. Med hjälp av närsynta, empiriska studier vill jag skriva förtryckets etnografi

och motståndets. Hur går det till när makt utövas, hur internaliseras makten, hur införlivas den i våra personligheter? Hur går det till när maktstrukturer bryts? Jag ser på makten ur Foucaults perspektiv – inte som en kraft utgående från ett maktcentrum, utan som en allestädes närvarande mekanism. Makten tar plats i våra kroppar och i våra sinnen.

Makterelationer handlar om diskursernas välden, men även om vårt ryggmärgsstyrda beteende. Makten följer i viss mån sin egen logik (Foucault 1987, Beronius 1986). Polisagerandet vid Schillerska gymnasiet den 16 juni utgör ett tydligt exempel på detta. Trots att förmiddagens stora demonstration hade varit lugn och fredlig och trots att polisen snabbt kunde konstatera att inget hot förelåg från de boende på Schillerska, så skedde ändå detta våldsamma ingripande. Makt utövas inte rätlinjigt från maktens centrum, direkt verkställd med hjälp av stats- och våldsapparaten – maktutövning är inte alltid helt logisk från beslut till utförande. Det ena leder till det andra, ibland ganska oförutsägbart, i en slags våldets turdans där våldets praktiker bildar sina egna lagar och motivet bakom polisens agerande vid Schillerska tycks ha styrts av ren hämndlystnad.

Genus är en viktig komponent i maktstrukturernas konkreta uppbyggnad. Nybyggarna uppfostrade flickorna strängare än pojkarna. Den västerländska föreställningen om den muslimske, kvinnoförtryckande mannen får annorlunda konsekvenser för de iranska männen än för de iranska kvinnorna. Såpoperan är ett viktigt slagfält för kampen mellan kvinnlig frigörelse respektive utvecklandet av nya förtryckarmekanismer.

Inom 1970-talets vänsterrörelse och 1990-talets djurrättsrörelse skedde ett ny-

skapande av genusmönster samtidigt som nya könsschabloner uppstod. Det finns också ett könsmaktförhållande inbyggt i det politiska våldets mekanismer (jfr Lundgren 1992). Sexism utgjorde tillsammans med rasism en viktig beståndsdel i de verbala förödmjukelser som polisen utsatte aktivisterna vid Schillerska för. Det vanliga okvädingsordet för kvinnliga aktivister var "hora", "kommunisthora", "AFA-hora", medan manliga aktivister förödmjukades genom det feminiserande tilltalet "bögiävel", aktivister med mörk hy, eller allmänt "utländskt" utseende fick heta "arabjävel", "kroknäsa", men även "AFA-hora".

MOTGIFT MOT FÖRUTSÄGBARHET

Jag använder mig i min forskning av teorier om hur kön, klass och etnicitet bildar maktsystem, samtidigt som jag följer en lång etnologisk forskningstradition och för in de tidigare icke hörda rösterna i det offentliga, vetenskapliga samtalet. Etnologer fungerar ofta som de ohördas advokater. Det är i grunden de marginaliserade som står i fokus för min forskning, som t.ex. Lapplands nybyggare med deras oskrivna historia, som de iranska invandrarna, såpoperatisterna, veganerna, Göteborgsaktivisterna.

Men forskning får inte reduceras till rena partsinlagor. Närheten och inlevelsen måste kombineras med distansering. Inifrånperspektivet behöver inte innebära att forskaren avstår från att säga något mer och ibland något annat än informanterna. Det innebär endast att det som av forskaren lyfts fram som centrala analytiska teman måste igenkännas som en del av informanternas egna formulerade erfä-

renheter. Även om man som forskare tar ställning genom val av ämne, teoretiskt perspektiv och metodisk infallsvinkel, så måste man alltid ta ett steg tillbaka, begrunda, vända och vrida på sitt ämne (jfr Ehn, Löfgren 2001).

Det finns inom den etnologiska forskartraditionen ett bra motgift mot förutsägbarhet, nämligen det s.k. *rörliga sökarljuset*, en metod som bl.a. 1970-talets interaktionister använde sig av när de gick ut på fältarbete. Denna metod innebär att det är tillåtet att omvärdera sina arbetshypoteser under fältarbetets gång. Man låter det oförutsedda inverka på forskningsprocessen och letar efter information som kan tänkas omkullkasta de tidigare antagandena.

Med hjälp av det rörliga sökarljuset kan man fånga upp den typ av information som man inte ens hade kunnat föreställa sig i sina förantaganden. Man läser inte fast sig vid en viss bestämd tolkning för tidigt, utan testar sina tolkningar genom att närma sig fenomenet från ett helt annat håll och pröva med olika tolkningsmöjligheter. De ständiga omprövningarnas metod innebär också att förhålla sig reflexivt, att självkritiskt granska själva forskningsprocessen och den egna forskarrollen i samspel med dem och det man studerar, vare sig det är frågan om nu levande människor eller uppteckningsmaterial från folklivsarkiven (Ehn, Klein 1994).

METODER FÖR ATT BRYTA FORSKARENS MONOLOG

Min målsättning är en mer demokratiskt fungerande vetenskaplig text som bryter forskarens ensamrätt till texten. Jag vill ta in andras röster i den vetenskapliga texten

– röster tillhöriga de människor jag studerar – utan att för den skull okritiskt svälja allt eller frånhänderta mig forskarens slutliga ansvar för forskningsresultatet. Jag vill öppna upp texten för alternativa tolkningar och för en utomvetenskaplig läsar-krets.

James Clifford (1988) beskriver, i sin diskussion om olika skrivtekniker som kan bryta den monologiska forskarrösten, hur t.ex. *citaten* från intervjuer och fältarbeten kan användas i kampen för en mer demokratisk vetenskap. När jag i min avhandling *Nybygggarbarn* (1991) provade denna

metod, kunde jag inte riktigt formulera varför jag absolut ville ha med alla långa citat från uppteckningarna i folklivsarkiv-materialet. Jag hade bara en intuitiv känsla av att dessa uppteckningar kunde, i dialektalt, oförvanskat skick, säga något mer och annat än vad jag var i stånd att uttrycka med mitt vetenskapliga språk. Avhandlingen har också lästs på ett annat sätt av nybygggarättlingarna, som hoppat förbi inledning och teoretiska resonemang, än av vetenskapssamhället.

I min studie av exiliraniers identitetsarbete har jag använt mig av en annan metod

Övermakt utövas. Polisen slår en ring kring Järntorget. Göteborg 16 juni 2001.
Foto: Anna Burén.

för att öppna upp texten och bereda utrymme för alternativa tolkningar, nämligen att parallellt med beskrivningen av de iranska flyktingarnas olika strategier i kulturmötet även *berätta om själva forskningsprocessen*, hur jag som forskare i mötet med De andra oupphörligen tvingas ompröva mitt forskningsperspektiv. Hela forskningshistorien, som löper parallellt med skildringen av iraniernas hantering av mötet med det svenska samhället, är en skildring av hur jag som forskare försöker slingra mig ifrån objektifieringen av mina informanter. När boken kom ut blev det tydligt att man i vetenskapliga sammanhang intresserade sig mest för de reflexiva resonemangen i boken, medan den iranska exilgruppen var mer intresserad av beskrivningen av deras möte med svenskar.

En tredje metod för att bryta den monologiska forskarrösten innebär att *skildra samtalsintervjun som det gemensamma projekt den är*. Svårigheterna ligger i att urskilja informanternas röster från forskarens. Samspelet mellan forskare och informant bör analyseras fortlöpande och denna process måste också få utrymme i den vetenskapliga texten. Enligt min mening innebär inifrånperspektivet att forskaren måste låta informanterna läsa och kommentera den skrivna texten och ta hänsyn till deras synpunkter.

Den färdiga texten blir delvis ett gemensamt projekt mellan forskaren och de människor hon/han skriver om. Fördelen med ett inifrånperspektiv är att man undviker att behandla dem man studerar som passiva objekt. Man kan säga att forskaren delegerar en del av makten till informanterna.

Sammanfattningsvis skulle vilja förutspråka en etnologi som förenar till synes oförenliga motsatser

- som tar ställning – utan att vara förutsägbar
- som ser maktens mekanismer – men ändå uppmärksammar motståndet som växer som ogräs vid minsta tillfälle
- som ser de stora samhällsstrukturerna, men ändå uppmärksammar individerna som skapar samhället.

NOT

- ¹ Artikeln utgör en bearbetning av min installationsföreläsning vid Umeå universitets årshögtid 9 november 2002.

LITTERATUR

- Beronius, Mats, 1986. *Den disciplinära maktens organisering. Om makt och arbetsorganisation*. Lund: Arkiv avhandlingsserie 23.
- Clifford, James, 1988. *The Predicament of Culture. Twentieth-Century Ethnography, Literature and Art*. Cambridge, Massachusetts and London: Harvard University Press.
- Ehn, Billy & Klein, Barbro, 1994. *Från erfarenhet till text*. Stockholm: Carlssons.
- Ehn, Billy & Löfgren, Orvar, 2001. *Kulturanalyser*. Malmö: Gleerups.
- Feldman, Allen, 1991. *Formations of Violence. The Narrative of the Body and Political Terror in Northern Ireland*. Chicago: Harvard University Press.
- Foucault, Michel, 1987. *Övervakning och straff. Fängelsets födelse*. Lund: Arkiv.
- Liliequist, Marianne, 1991. *Nybyggarbarn. Barnuppföstran bland nybyggare i Frostvikens Tärna och Vilhelmina socknar 1850–1920*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Liliequist, Marianne, 1996. *I skuggan av "Inte utan min dotter". Exiliraniers identitetsarbete*. Stockholm: Carlssons förlag.
- Liliequist, Marianne, 2000. *Våp, bitchor och moderliga män. Kvinnligt och manligt i såpopperans värld*. Umeå: Borea Bokförlag.
- Liliequist, Marianne, 2001. "Veganer, anarka-feminister och Grabbar mot Barbie. Feminism och könsöverskridningar i Umeås vänsterpolitiska

ungdomsrörelse." I: Lundgren, Britta & Martinsson, Lena (red.), *Bestämma, benämna, betvivla. Kulturvetenskapliga perspektiv på kön, sexualitet och politik*. Stockholm: Studentlitteratur.

Liliequist, Marianne, 2002. "Gatans politiska teater. Unga aktivisters erfarenhetsberättelser." I: Liliequist, Marianne & Lundälv, Jörgen (red.), *Gatans politik. Göteborgsdemonstrationerna juni 2001. Ur mediernas, polisernas och demonstranternas perspektiv*. Gävle: Meyers.

Lundgren, Britta, 1992. "Kroppen som vapen och slagfält." I: *Kulturella Perspektiv*, 1:1992, s. 43-47.

SUMMARY

The Ethnologist as the Advocate of the Unheard

The author speaks for an ethnology which advocates the experience of people who are normally excluded from the political and public arena. Methods to make the text polyphonic are discussed, to create an open text subject to multiple interpretations. The collaborative production of ethnologist knowledge is manifest and that involves sharing the texts with the respondents and regarding them as collaborators.